

Palchuk P. Vidpovidal'nist' posadovyh osib gospodars'kyh tovarystv. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 2. S. 98-112. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(127\)07](https://doi.org/10.31617/3.2023(127)07)

УДК 005.35:347.191.724

DOI: 10.31617/3.2023(127)07

ПАЛЬЧУК Петро,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-1399-6543
p.palchuk@knute.edu.ua

PALCHUK Petro,
PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of International, Civil and Commercial Law
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1399-6543
p.palchuk@knute.edu.ua

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Вступ. Організаційно-правова форма товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) дає змогу формувати гнучку та ефективну систему корпоративного управління, забезпечувати й контролювати отримання доходів і реалізацію волі учасників ТОВ посадовими особами.

Проблема. Визначення правового статусу членів виконавчого органу ТОВ та їхньої відповідальності за здійснення ними управління товариством залишається недостатньо дослідженою з погляду участі товариств у цивільних та інших відносинах і потребує вивчення галузевої приналежності відповідальності членів виконавчого органу.

Метою статті є визначення на основі аналізу законодавства України та практики його застосування правової природи відповідальності членів виконавчого органу ТОВ; умов, за яких вони можуть притягуватися до відповідальності за дії щодо неналежного управління.

Методи. Використано філософські (діалектичний), загальнонаукові (аналіз і синтез, системно-структурний, моделювання, абстрагування, формально-логічний) і спеціальні методи пізнання, що застосовуються у правознавстві (методи тлумачення норм права, юридико-догматичний, порівняльно-правовий) тощо.

Результати. Обґрунтовано, що члени виконавчого органу під час здійснення покладених на них обов'язків мають діяти в інтересах учасників ТОВ, власне товариства та його кредиторів. За порушення положень законодавства та статуту у разі неналежного виконання своїх посадових обов'язків члени виконавчого органу несуть корпоративну відповідальність, що має цивільноправову природу.

Висновки. У разі наявності в діях членів виконавчого органу складу цивільного правопорушення вони мають нести цивільноправову відповідальність. Необхідно довести винний харак-

LIABILITY OF OFFICIALS OF BUSINESS ASSOCIATIONS

Introduction. The organizational and legal form of a limited liability company (LLC) makes it possible to form a flexible and effective system of corporate management, to ensure and control the receipt of income and the exercise of the will of the members of the LLC by officials.

Problem. The determination of the legal status of the executive body members of the limited liability company (LLC) as well as their responsibility for their management of the company remains insufficiently researched from the point of view of the participation of companies in civil and other relations and requires the study of the sectoral affiliation of the responsibility of executive body members.

The aim of the article is to determine, based on the analysis of Ukrainian legislation and the practice of its application, the legal nature of the executive body members' liability in limited liability company (LLC); as well as the conditions under which they may be held liable for mismanagement.

Methods. The philosophical (dialectical), general scientific (analysis and synthesis, systemic-structural, modeling, abstraction, formal-logical) methods as well as special methods of cognition used in jurisprudence (methods of interpretation of legal norms, legal-dogmatic, comparative-legal), etc. are applied.

Results. It's substantiated that the executive body members, when performing the duties assigned to them, should act in the interests of the limited liability company members, the company itself and its creditors. In case of provisions of the legislation and the statute violation as well as in case of improper performance of their official duties, the members of the executive body bear corporate responsibility, which has a civil law nature.

Conclusions. If the actions of the executive body members contain a civil offense, they must

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

тер діяння (дія або бездіяльність) відповідної посадової особи та інші умови юридичної відповідальності певного виду, зокрема причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою відповідальної особи та наявними збитками товариства.

Ключові слова: корпоративна відповідальність, товариство з обмеженою відповідальністю, добросовісність, відшкодування збитків.

bear civil liability. The culpability of the relevant official action (action or inaction) and other conditions of certain type legal responsibility must be proven, in particular, the cause-and-effect relationship between the illegal behavior of the responsible person and the existing losses of the company.

Keywords: corporate responsibility, limited liability company, fairness, compensation of damages.

JEL Classification: K11, K22, K40.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Учасниками майнових (економічних) відносин можуть бути суб'єкти права, які прямо або опосередковано набувають права та обов'язки, що можуть бути різними за змістом та галузевою приналежністю. Складовою таких економічних відносин поза будь-яким сумнівом є *корпоративні відносини*, виникнення та розвиток яких в Україні почалися тільки після здобуття незалежності, тож становлення корпоративного управління певною мірою ґрунтується на досвіді економічно розвинених країн, насамперед країн Європейського Союзу.

Із загальної кількості юридичних осіб як учасників господарських правовідносин варто виокремити товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ), враховуючи їхню загальну кількість серед юридичних осіб корпоративного типу (корпорацій). Це обумовлюється загальною кількістю ТОВ, яких станом на 01.04.2022 р. нараховується 748 672, що становить близько половини всіх юридичних осіб, зареєстрованих в Україні (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) [1].

Водночас відповідна організаційно-правова форма є найрозповсюдженішою також і в інших країнах [2, с. 61]. При цьому ТОВ працюють у всіх напрямках господарської діяльності, у сферах як малого так і великого бізнесу. Цей факт обумовлюється як передбаченим законом порядком створення таких корпорацій, так і можливістю побудувати гнучку систему корпоративного управління учасниками товариства, що надає їм змогу контролювати органи та посадових осіб товариства. Відповідні органи та посадові особи мають забезпечувати належне корпоративне управління товариством та отримання доходів, реалізацію волі учасників ТОВ, а в разі невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків – нести юридичну відповідальність.

Проблема. Визначення правового статусу виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю та членів виконавчого

органу, межі та особливості їхньої відповідальності під час здійснення корпоративного управління товариством залишається недостатньо вивченим з погляду участі ТОВ у цивільних, господарських та інших відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через значне поширення ТОВ питання правового регулювання їх створення та діяльності є предметом значної уваги фахівців – практиків та науковців. Майже всі аспекти діяльності юридичної особи зазначеної організаційно-правової форми стали предметом досліджень та аналізу. Питання відповідальності членів виконавчого органу корпорацій досліджували Г. Ільченко [2], В. Борисова [3], В. Васильєва [4], О. Кологойда [5], Р. Мельниченко [6], А. Прокопюк [7], І. Спасибо-Фатеева [8; 9], Ю. Симонян [10] та інші. Утім наукові дослідження з цієї тематики потребують подальшого наукового аналізу, оскільки здебільшого наявні дослідження торкалися загальних положень юридичної відповідальності посадових осіб корпорацій загалом, проте доцільно звернути увагу на особливості відповідальності членів виконавчого органу ТОВ.

Метою статті є визначення на основі аналізу законодавства України та практики його застосування правової природи відповідальності членів виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю, умови, за наявності яких члени виконавчого органу можуть притягуватися до відповідальності за дії щодо неналежного управління корпорацією, а саме товариством з обмеженою відповідальністю.

Методи. Теоретичною базою статті є наукові праці вчених, що досліджували проблематику корпоративної відповідальності посадових осіб корпорацій, зокрема ТОВ, чинне законодавство, яке унормовує положення щодо корпоративної відповідальності виконавчого органу товариства, а також рішення судів України з цієї проблематики. Застосовано філософські (діалектичний), загальнонаукові (аналіз і синтез, системно-структурний, моделювання, абстрагування, формально-логічний) і спеціальні методи пізнання, що використовуються у правознавстві (методи тлумачення норм права, юридико-догматичний, порівняльно-правовий) тощо.

Результати дослідження. Дії корпорації, до яких відносяться товариства з обмеженою відповідальністю, – це насамперед дії *виконавчого органу*, оскільки саме він з погляду на закон виражає волю корпорації в господарських відносинах, зокрема й у цивільних відносинах. Науковці вказують, що орган корпорації – це правова конструкція, що створена з метою надання можливості сформулювати й виразити волю останньої, відстоюючи її інтереси, а через них й інтереси її учасників (акціонерів, членів). Ознаками органу корпорації є законність створення, організаційна спрямованість, прийняття рішень (здійснення повноважень) у межах компетенції з додержанням процедури оформлення цих рішень [3, с. 36–37].

У відносинах з третіми особами суб'єктом правовідносин є саме товариство з обмеженою відповідальністю, що впливає з положень чинного законодавства, а також на це звертає увагу й Верховний Суд [11]. Проте крізь призму корпоративних правовідносин суб'єктом, який вчиняє дії від імені товариства, є виконавчий орган, а саме член або члени виконавчого органу.

Загальні положення щодо виконавчого органу юридичної особи прописані у статтях 92, 97 та 99 Цивільного кодексу України [12]. Також ч. 3 ст. 65 Господарського кодексу України закріплює загальне положення, що для керівництва господарською діяльністю підприємства власник (власники) безпосередньо або через уповноважені органи чи наглядова рада такого підприємства (у разі її утворення) призначає (обирає) керівника підприємства, який є підзвітним власнику, його уповноваженому органу чи наглядовій раді. Керівник підприємства, головний бухгалтер, члени наглядової ради (у разі її утворення), виконавчого органу та інших органів управління підприємства відповідно до статуту є посадовими особами цього підприємства [13]. Отже, зовні волю виконавчого органу виражають відповідні посадові особи або посадова особа (виконавчий орган), яка призначена загальними зборами учасників ТОВ у встановленому законодавством та локальними корпоративними нормативно-правовими актами порядку.

Науковці вказують, що *правовий статус керівника підприємства*, у цьому випадку ТОВ, значно відрізняється від статусу інших працівників, що обумовлюється специфікою його трудової діяльності, яка полягає у виконанні ним функцій з управління товариством. Керівник уповноважений здійснювати юридично значущі дії, виступаючи від імені товариства в цивільному (господарському) обороті, організовує внутрішню діяльність у ньому, здійснюючи певною мірою компетентності власника з володіння, користування та розпорядження майном товариства тощо [8, с. 9]. Звичайно при цьому варто звернути увагу, що з членами виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю може укладатися як трудовий, так і цивільноправовий договір, але власне вид договору визначають його сторони (загальні збори учасників та кандидати на посаду члена виконавчого органу).

Цивільний кодекс України та Закон України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю» [14] визначають, що *виконавчий орган* може бути колегіальним або одноособовим. Кількісний та персональний склад виконавчого органу ТОВ формується з урахуванням положень статуту та рішень загальних зборів учасників такого товариства.

Базові вимоги щодо повноважень членів виконавчого органу, які охоплюють усі юридичні особи, закріплено у ч. 3 ст. 92 Цивільного кодексу України. Зокрема визначено, що орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її

імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. У частині правового регулювання функціонування ТОВ у ч. 1 ст. 40 Закону [14] закріплено положення, що члени наглядової ради та члени виконавчого органу товариства повинні діяти добросовісно та розумно в інтересах товариства. Власне вимоги щодо порядку формування виконавчого органу ТОВ і базові положення його діяльності визначені ст. 39 Закону [14]. При цьому добросовісність діяльності посадових осіб та органів товариства може бути предметом судового розгляду, зазначають науковці [6, с. 59].

Власники корпоративних прав, наділяючи певну особу правом виступати від імені ТОВ, мають бути впевнені, що директор (інший член виконавчого органу) діє в інтересах товариства та учасників товариства. Насамперед виконавчий орган є розпорядником активів товариства, тож належне виконання покладених на членів виконавчого органу обов'язків є гарантією реалізації майнових прав як самих учасників ТОВ, так і кредиторів такого товариства.

Науковці вказують, що стосовно ТОВ загальною тенденцією є нівелювання статутного капіталу як механізму захисту кредиторів. Чимало країн з метою залучення іноземних інвестицій встановили мінімальний розмір статутного капіталу: Чехія – 1 чеська крона, Франція – 1 євро. У низці країн, зокрема Велика Британія, Фінляндія, Греція, Ірландія, взагалі відсутня вимога щодо мінімального статутного капіталу товариства. Отже, вимога мінімального статутного капіталу сьогодні має здебільшого декларативний характер. Це радше данина історичним традиціям, ніж реальний механізм захисту прав кредиторів [15, с. 196].

В Україні мінімальний розмір статутного капіталу ТОВ законодавцем не визначений, тож він може бути встановлений учасниками товариства в будь-якому розмірі. Що своєю чергою вказує на важливість положень законодавства щодо виконавчого органу, члени якого мають діяти добросовісно, в інтересах власне товариства та його учасників, а також кредиторів товариства. Зокрема таке положення має фундаментальний характер та неодноразово підкреслюється науковцями [7, с. 80].

При цьому варто погодитися з тезою, що правовий статус директора (іншого члена виконавчого органу) ТОВ передбачає фідуціарний характер повноважень такої посадової особи товариства, оскільки учасники товариства наділили його повноваженнями виступати у правовідносинах від імені товариства, отже фідуціарність щодо директора презюмується [4, с. 231].

Власне законодавчі положення визначають *загальні вимоги щодо засад діяльності члена виконавчого органу ТОВ*. По-перше, це добро-

совісність під час виконання обов'язків директора товариства, по-друге, діяльність має бути спрямована на забезпечення інтересів ТОВ, а опосередковано – на забезпечення інтересів учасників певного товариства та інших зацікавлених суб'єктів. Деталізуються вимоги щодо виконавчого органу ТОВ у його статуті або положенні про виконавчий орган товариства, договорі, який укладається між товариством та директором (іншим членом виконавчого органу товариства), включаючи питання відповідальності перед товариством.

При цьому законодавець створює певні запобіжники щодо виникнення корпоративних конфліктів (конфлікту інтересів) директора та ТОВ (учасників товариства). Зокрема ч. 5 ст. 40 Закону [14] передбачає, що член виконавчого органу товариства не може без згоди загальних зборів учасників або наглядової ради товариства:

- здійснювати господарську діяльність як фізична особа – підприємець у сфері діяльності товариства;
- бути учасником повного товариства або повним учасником командитного товариства, що здійснює діяльність у сфері діяльності товариства;
- бути членом виконавчого органу або наглядової ради іншого суб'єкта господарювання, що здійснює діяльність у сфері діяльності товариства.

Отже, на момент призначення на посаду директора ТОВ і надалі відповідна посадова особа має доводити до відома загальних зборів учасників товариства інформацію про потенційну можливість існування конфлікту інтересів, а здійснюючи повноваження щодо управління ТОВ, діяти добросовісно та розумно. Водночас законодавець допускає встановлення спеціальних вимог щодо реалізації окремих видів зобов'язань, закріпивши спеціальні правила у статуті товариства.

Наприклад, у ст. 92 Цивільного кодексу України законодавець підкреслює, що у відносинах з третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Також у практиці контролю за діяльністю виконавчого органу учасники товариства можуть встановлювати додатково, крім тих, які вже передбачені законом, запобіжники або спеціальні механізми контролю діяльності виконавчого органу. Це може бути необхідність погодження з наглядовою радою товариства або загальними зборами учасників товариства умов окремих видів договорів, що укладаються директором від імені товариства, наприклад договорів застави, поруки, відчуження майна на певну суму, розмір якої визначено статутом. Таке правило щодо спеціальних вимог закріплено в ч. 7 ст. 39 Закону [14], яка регламентує порядок прийняття рішення колегіальним виконавчим органом товариства з обмеженою відповідальністю.

Отже, виникає питання: у разі наявності обмежень або спеціальних вимог щодо повноважень директора або виконавчого органу загалом чи має відповідна посадова особа доводити до відома контрагентів інформацію про такі обмеження? Якщо інформація про обмеження або спеціальні умови має бути доведена до відома контрагентів, відповідно має бути визначено спосіб повідомлення про такі обмеження. Вбачається за доцільне закріпити в законодавстві положення, що під час укладення договору директор має зазначити наявність таких обмежень і вказати механізм укладення та особливості виконання зобов'язань за договором, щодо якого наявні обмеження або передбачено спеціальний порядок укладання. Цілком доцільно *закріпити таке застереження* у ст. 92 Цивільного кодексу України, що значно мінімізує можливість виникнення спорів щодо факту ознайомлення або не ознайомлення контрагента з обмеженням повноважень директора ТОВ або виконавчого органу загалом.

У разі порушень вимог чинного законодавства, статуту ТОВ та інших локальних корпоративних нормативно-правових актів директор та інші члени (за наявності) виконавчого органу мають нести *юридичну відповідальність*.

Складність і багатогранність корпоративних правовідносин призвели не тільки до теоретичних спорів про їхню природу, а й до того, що діяльність їхніх учасників врегульовується нормами різних галузей права. За одне й те саме правопорушення, що тягне за собою корпоративну відповідальність, особа може бути притягнута до відповідальності, передбаченої різними галузями права [7, с. 77]. Так, поряд із зобов'язанням щодо відшкодування заподіяної шкоди не виключається застосування санкцій адміністративного або кримінального характеру. При цьому варто звернути увагу, що суб'єктами кримінальної або адміністративної відповідальності може бути як член виконавчого органу (фізична особа), так і власне ТОВ. Зокрема Кримінальний кодекс України містить положення щодо притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності поряд із відповідальністю її уповноважених осіб (Розділ XIV-1 Кримінального кодексу України) [16].

Можливість застосування різних за своєю правовою природою санкцій дозволило науковцям зробити висновок, що у сфері юридичної відповідальності існують міжгалузеві функціональні зв'язки, які є досить важливими під час вивчення питання щодо корпоративної відповідальності [10, с. 389]. Підсумовуючи думку науковців щодо юридичної відповідальності членів органу юридичної особи, О. Кологойда вказує, що термін «*корпоративна відповідальність*» є узагальнюючим для позначення відповідальності у сфері корпоративних відносин, що передбачено приватноправовими нормами, а саме така відповідальність є цивільноправовою [5, с. 50–51].

Отже, директор (або інший член виконавчого органу) ТОВ через неналежне виконання покладених на нього зобов'язань може притягуватися до юридичної відповідальності, яка може бути різною за своєю правовою природою. Залежно від ступеня правопорушення юридична відповідальність може мати різний галузевий характер – як публічну, так і приватну правову природу. Маємо акцентувати на тому, що водночас з використанням заходів кримінальної або адміністративної відповідальності щодо члена виконавчого органу за порушення своїх посадових обов'язків також можуть бути застосовані санкції приватноправового характеру, які охоплюються категорією «корпоративна відповідальність».

Це актуально у зв'язку з тим, що учасники ТОВ або саме товариство можуть здійснювати заходи щодо захисту належних їм прав та законних інтересів, зокрема шляхом пред'явлення вимоги про відшкодування збитків, а також використовуючи інші способи захисту, які передбачені Цивільним кодексом України та іншими актами корпоративного законодавства. Варто вказати на базове положення, що визначено ч. 4 ст. 92 Цивільного кодексу України, за яким члени органу юридичної особи та інші особи відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, проте порушують свої обов'язки щодо представництва, то вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі. Положення ч. 2 ст. 89 Господарського кодексу України визначає підстави для пред'явлення вимоги члену виконавчого органу щодо відшкодування збитків товариству (при цьому доцільно акцентувати на невичерпному переліку підстав), але обов'язковою умовою є винний характер діянь директора. Необхідно вказати, що попередньо має бути вирішено спір між товариством та його контрагентом, і лише після цього має розглядатися питання щодо відповідальності членів виконавчого органу товариства, та за наявності підстав мають стягуватися збитки за рахунок майна директора як власне фізичної особи.

Отже, розглядаючи *правову природу корпоративної відповідальності*, варто погодитися з позицією науковців, що корпоративна відповідальність встановлюється нормами різних галузей права. Але крізь призму корпоративних відносин для учасників товариства або власне ТОВ загалом першочерговим є відшкодування заподіяної шкоди (збитків). Проте в кожному випадку потрібно визначати коло суб'єктів, між якими виникає спір щодо можливого порушення прав учасника корпоративних відносин і сутність вимог до членів виконавчого органу як суб'єкта, до якого пред'являються певні вимоги.

Зокрема Велика Палата Верховного Суду у постанові від 08.10.2019 р. у справі № 916/2084/17 вказала, що юридична особа набуває цивільні права та обов'язки через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Отже, суб'єктом

правовідносин з третіми особами виступатиме саме ТОВ, яке діє через відповідні органи та посадових осіб, насамперед виконавчий орган. Повноваження органу управління товариства (на надання зазначеної згоди), який діє від імені товариства, не можна ототожнювати з корпоративними правами його учасників, які не мають права діяти від імені товариства. Підписання виконавчим органом товариства договору з іншою особою без передбаченої статутом згоди вищого органу цього товариства може свідчити про порушення прав та інтересів самого товариства у його відносинах з іншою особою – стороною договору, а не корпоративних прав його учасника [11]. Проте в цьому випадку не слід звертати увагу на протиправну поведінку директора, який умисно та свідомо порушив правові норми, вчиняючи відповідні дії з порушенням встановлених правил під час здійснення своїх повноважень.

Визначаючи особливості відповідальності директора товариства з обмеженою відповідальністю як учасника корпоративних відносин варто звернути увагу на те, що директор має діяти в інтересах товариства та його учасників, які виражають свою волю на загальних зборах учасників товариства. Зокрема саме на такому підході зроблено акцент у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 03.12.2019 р. у справі № 904/10956/16, де зазначено, що інтереси товариства можуть не збігатися з інтересами окремих його учасників, а інтереси учасників товариства також не завжди збігаються. Тому, вирішуючи питання щодо ефективності обраного позивачем способу захисту, суди мають враховувати баланс інтересів усіх учасників і самого товариства, уникати зайвого втручання у питання діяльності товариства, які вирішуються виключно рішенням загальних зборів учасників товариства, надавати оцінку добросовісності інших учасників, права яких у разі задоволення позовних вимог можуть бути порушені [17].

За результатами аналізу позицій Верховного Суду можна зробити кілька узагальнень. Насамперед, розглядаючи питання юридичної відповідальності директора, варто мати рішення загальних зборів учасників ТОВ, які надають оцінку діяльності товариства, визначають ефективність діяльності виконавчого органу, розглядають питання щодо порушення прав товариства та загалом його учасників.

У разі, коли один з учасників не погоджується з рішенням загальних зборів товариства, він вчиняє дії щодо захисту належних йому прав у спосіб, визначений законодавством та корпоративними нормативно-правовими актами самого товариства. Зокрема до таких дій варто віднести вихід зі складу учасників товариства, відчуження належної учаснику частки тощо. Саме такий підхід відображено у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 03.12.2019 р. у справі № 904/10956/16.

Розглядаючи підстави притягнення директора ТОВ, Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 12.10.2019 р. у справі № 911/2129/17 вказала, що правовідносини між підприємцем (товариством) і його посадовою особою мають довірчий характер, протиправна поведінка посадової особи полягає в неналежному та недобросовісному виконанні певних дій, без дотримання меж нормального господарського ризику, з особистою зацікавленістю чи у разі зловживання своїми посадовими обов'язками за власним умислом (розсудом), прийнятті очевидно необачних, марнотратних та свідомо корисливих на користь такої посадової особи рішень [18]. При цьому керівник товариства є особою, що є суб'єктом правовідносин представництва.

У п. 6.14 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019 р. у справі № 911/2129/17 вказано, що відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється у разі, якщо такі збитки завдані діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями та іншими винними діями посадової особи, які вказані в ч. 2 ст. 89 Господарського кодексу України.

Отже, завдяки зазначеному можна зробити висновок про певні умови притягнення до відповідальності директора або іншого члена виконавчого органу ТОВ. Як загальний висновок у діях відповідної особи мають бути наявні всі умови юридичної відповідальності (з урахуванням галузевого характеру такої відповідальності). До таких умов варто віднести протиправність поведінки відповідної посадової особи, умисний характер такої поведінки та інші умови юридичної відповідальності. Зокрема це може бути корисливий мотив такої протиправної діяльності, інша особиста зацікавленість, недбалість під час виконання покладених на такого суб'єкта обов'язків. Суди України під час розгляду справ про притягнення посадових осіб до майнової відповідальності винесли рішення, завдяки встановленому факту порушення прав товариства та його учасників як похідних суб'єктів [19; 20]. При цьому звернутися до суду може як власне юридична особа, так і учасник такого товариства у порядку, передбаченому ст. 54 Господарського процесуального кодексу України [21]. Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (зокрема посадовою особою, повноваження якої призупинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах (похідні позови).

Зокрема І. Спасибо-Фатеева зазначає, що практика застосування законодавства щодо відповідальності членів виконавчого органу в окремих країнах Європейського Союзу характеризується тенденцією,

що звичайна необережність, яка призвела до неефективного управління, не є підставою для пред'явлення в процедурі банкрутства арбітражним керуючим позову до директора про відшкодування шкоди. Тобто останній у такому разі не несе відповідальності за нестачу активів [9, с. 230]. Отже, акцентується на тому, що директор може притягуватися до відповідальності здебільшого в разі вчинення *умисних* дій або бездіяльності, отже в діях таких осіб має бути наявна вольова дія, що має умисний характер.

Водночас не можуть притягуватися до корпоративної відповідальності члени виконавчого органу, якщо товариству заподіяно шкоди (наявні збитки), але при цьому директор або інша особа, яка вчиняла юридично значущі дії від імені товариства, дотримувалася положень закону та статуту товариства, а шкода не була наслідком протиправної поведінки директора. Обов'язково при цьому має розглядатися положення щодо нормального підприємницького ризику під час укладення та виконання договорів, оскільки в умовах надзвичайного характеру, а на сьогодні – в умовах воєнного стану, це питання набуває особливого значення.

Висновки. Відповідальність членів виконавчого органу має корпоративну правову природу, яка може мати різний галузевий характер, але здебільшого це цивільноправова відповідальність. Такий висновок обумовлюється тим, що за своєю правовою природою корпоративні відносини є цивільноправовими, а основною метою створення товариства з обмеженою відповідальністю є отримання прибутку для подальшого його розподілу між учасниками.

Члена виконавчого органу ТОВ можливо притягнути до корпоративної відповідальності не в усіх випадках, коли товариство має збитки за результатами господарської діяльності. Вимога про відшкодування заподіяних збитків задовольняється в разі наявності у діях члена виконавчого органу складу цивільного правопорушення. Має бути доведено винний характер діяння (дія або бездіяльність) відповідної посадової особи та інші умови юридичної відповідальності певного виду, зокрема має бути доведено причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою директора та наявними збитками товариства.

Не варто ототожнювати оцінку діяльності виконавчого органу, коли директора звільняють за рішенням загальних зборів учасників ТОВ через визнання діяльності незадовільною та призначення нового директора або інших членів виконавчого органу.

Водночас з метою мінімізації ризиків та унеможливлення зловживання своїми правами членами виконавчого органу доцільно *доповнити* ч. 3 ст. 92 Цивільного кодексу України положенням, що у разі наявності обмежень або спеціальних вимог щодо повноважень органу або особи, яка відповідно до установчих документів юридичної

особи або закону виступає від її імені, така особа має доводити до відома зацікавлених осіб інформацію про такі обмеження. Якщо інформація про обмеження або спеціальні умови має бути доведена до відома зацікавлених осіб, відповідно має бути визначено порядок та спосіб повідомлення про такі обмеження.

Вбачається, що закріплення відповідного положення в Цивільному кодексі України мінімізує можливість виникнення спорів щодо корпоративного управління в товаристві з обмеженою відповідальністю та інших видів юридичних осіб корпоративного типу, захистить інтереси товариства та його учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кількість зареєстрованих юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання станом на 01.04.2022. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpu/ukr/EDRPU_2022/ks_opfg/arh_ks_opfg_22.htm. (дата звернення 12.01.2023).
2. Ільченко Г. Міжнародно-правове регулювання створення компаній у США. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 58-68.
3. Борисова В. І. Орган корпорації як інституціонально-функціональний її представник. *Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції (6-7 жовтня 2017 р. м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-р. юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2017. С. 36-39.*
4. Васильєва В. А., Луць В. В., Сішук Л. В. та ін. Науково-практичний коментар Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Харків: Право, 2020. 336 с.
5. Кологойда О.В. Окремі аспекти корпоративної відповідальності осіб, що здійснюють управління акціонерним товариством. *Право і суспільство*. 2016. № 4. С. 47-53.
6. Мельниченко Р. В. Запобігання зловживанню конструкцією «значних правочинів» і «правочинів із заінтересованістю». *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 1. С. 53-63.
7. Прокопюк А. Поняття та ознаки корпоративної відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 75-81.
8. Спасибо-Фатєєва І. Деякі аспекти вирішення корпоративних спорів: співвідношення цивільного та трудового регулювання. *Юридичний радник*. 2008. № 3. С. 6-11.
9. Спасибо-Фатєєва І. В. Про відповідальність в корпоративних відносинах. *Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції (6-7 жовтня 2017 р. м. Івано-Франківськ). НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-р. юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2017. С. 229-233.*
10. Симонян Ю. Ю. Ознаки та особливості відповідальності за правопорушення у сфері корпоративних відносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 387-392.

11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.10.2019 року у справі № 916/2084/17 провадження № 12-77гс19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84911545>. (дата звернення 12.01.2023).
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення 12.01.2023).
13. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (дата звернення 12.01.2023).
14. Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.12.2018 р. № 2275-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>. (дата звернення 12.01.2023).
15. Методологічні питання приватного права: монографія. За ред. О. Д. Крупчана та З. В. Ромовської. У 2-х ч. Ч. 1. К., 2021. 300 с.
16. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n14>. (дата звернення 12.01.2023).
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.12.2019 року у справі № 904/10956/16, провадження 12-90гс19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86241670>. (дата звернення 12.01.2023).
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019 у справі № 911/2129/17 провадження 12-45гс19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333853>. (дата звернення 12.01.2023).
19. Постанова Великої палати Верховного Суду від 26.11.2019 р. у справі 910/20261/16 провадження № 12-118гс19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86333859>. (дата звернення 12.01.2023).
20. Постанова Верховного Суду від 24.02.2021 р. у справі № 904/982/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95240657>. (дата звернення 12.01.2023).
21. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>. (дата звернення 12.01.2023).

REFERENCES

1. *Kil'kist' zarejestrovanyh jurydychnyh osib za organizacijno-pravovymy formamy gospodarjuvannja stanom na 01.04.2022* [The number of registered legal entities by organizational and legal forms of business as of April 1, 2022]. http://www.ukrstat.gov.ua/edrpy/ukr/EDRPU_2022/ks_opfg/arh_ks_opfg_22.htm. (дата звернення 12.01.2023) [in Ukrainian].
2. Il'chenko, G. (2019). *Mizhnarodno-pravove reguljuvannja stvorennya kompanij u SShA* [International legal regulation of the establishment of companies in the USA]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economy, finance, law, 1*, 58-68 [in Ukrainian].
3. Borysova, V. I. (2017). *Organ korporacii' jak instytucional'no-funkcional'nyj i'i predstavnyk* [The body of the corporation as its institutional and functional representative]. *Korporatyvne pravo Ukrai'ny ta jevropejs'kyh kraj'n : pytannja teorii' ta praktyky: Zbirnyk naukovykh prac' za materialamy HV Mizhnarodnoi' nauково-praktychnoi' konferencii' – Corporate law of Ukraine and European countries: issues of theory and practice: Collection of scientific works based on the materials of the 15th International Scientific and Practical Conference*. NDI pryvatnogo prava i pidpryjemnyctva im. akademika F.G. Burchaka NAPrN Ukrai'ny, za red. d-r. juryd. nauk, akad. NAPrN Ukrai'ny V. V. Lucja. Ivano-Frankivs'k, (pp. 36-39) [in Ukrainian].
4. Vasylyjeva, V. A., Luc', V. V., Sishhuk, L. V. (et al.). (2020). *Naukovo-praktychnyj komentar Zakonu Ukrai'ny «Pro tovarystva z obmezhenomu ta dodatkovomu vidpovidal'nistju»*

- [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine «On Limited and Additional Liability Companies»]. Harkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Kologojda, O. V. (2016). Okremi aspekty korporatyvnoi' vidpovidal'nosti osib, shho zdijsnjut' upravlinnja akcionernym tovarystvom [Certain aspects of corporate responsibility of persons managing a joint-stock company]. *Pravo i suspil'stvo – Law and society*, 4, 47-53 [in Ukrainian].
 6. Mel'nychenko, R. V. (2022). Zapobigannja zlovzhyvannju konstrukcijeju «znachnyh pravochyniv» i «pravochyniv iz zainteresovanistju» [Prevention of abuse of the construction of «significant transactions» and «transactions with interest»]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economy, finance, law*, 1, 53-63 [in Ukrainian].
 7. Prokopjuk, A. (2020). Ponjattja ta oznaky korporatyvnoi' vidpovidal'nosti [Concepts and signs of corporate responsibility]. *Pidpryjemnytvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 9, 75-81 [in Ukrainian].
 8. Spasybo-Fatjejeva, I. (2008). Dejaki aspekty vyrishennja korporatyvnyh sporiv: spivvidnoshennja cyvilistychnogo ta trudovogo reguljuvannja [Some aspects of corporate dispute resolution: the relationship between civil and labor regulation]. *Jurydychnyj radnyk – Legal advisor*, 3, 6-11 [in Ukrainian].
 9. Spasybo-Fatjejeva, I. V. (2017). Pro vidpovidal'nist' v korporatyvnyh vidnosynah [About responsibility in corporate relations]. *Korporatyvne pravo Ukrai'ny ta jevropejs'kyh krajn: pytannja teorii' ta praktyky. Zbirnyk naukovykh prac' za materialamy HV Mizhnarodnoi' nauково-praktychnoi' konferencii' – Corporate law of Ukraine and European countries: issues of theory and practice. A collection of scientific works based on the materials of the XV International Scientific and Practical Conference (6-7 zhovtnja 2017 r. m Ivano-Frankivs'k) / NDI pryvatnogo prava i pidpryjemnytva im. akademika F. G. Burchaka NAPrN Ukrai'ny; za red. d-r. juryd. nauk, akad. NAPrN Ukrai'ny V.V. Lucja. Ivano-Frankivs'k, (pp. 229-233) [in Ukrainian].*
 10. Symonjan, Ju. Ju. (2011). Oznaky ta osoblyvosti vidpovidal'nosti za pravoporushennja u sferi korporatyvnyh vidnosyn [Signs and features of liability for offenses in the field of corporate relations]. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava – Actual problems of the state and law*. (Issue 59), (pp. 387-392) [in Ukrainian].
 11. Postanova Velykoi' Palaty Verhovnogo Sudu vid 08.10.2019 roku u spravi № 916/2084/17 provadzhenja № 12-77gs19 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of October 8, 2019 in case № 916/2084/17 proceedings № 12-77gs19]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84911545> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
 12. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny vid 16.01.2003 r. [Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
 13. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny vid 16.01.2003 r. [Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
 14. Pro tovarystva z obmezhenuju vidpovidal'nistju ta dodatkovoju vidpovidal'nistju: Zakon Ukrai'ny vid 06.12.2018 r. № 2275-VIII. [On limited liability and additional liability companies: Law of Ukraine dated December 6, 2018 № 2275-VIII]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
 15. Krupchana, O. D. & Romovs'ka, Z. V. (2021). *Metodologichni pytannja pryvatnogo prava* [Methodological issues of private law], Kyi'v, (P. 1) [in Ukrainian].
 16. Kryminal'nyj kodeks Ukrai'ny vid 05.04.2001 [Criminal Code of Ukraine dated April 5, 2001]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n14> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].

17. Postanova Velykoi' Palaty Verhovnogo Sudu vid 03.12.2019 roku u spravi №904/10956/16, provadzhennja 12-90gs19 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated of December 3, 2019 in case № 904/10956/16, proceedings 12-90gs19]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86241670> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
18. Postanova Velykoi' Palaty Verhovnogo Sudu vid 22.10.2019 u spravi №911/2129/17 provadzhennja 12-45gs19 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated of October 22, 2019 in case №911/2129/17, proceedings 12-45gs19]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333853>. (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
19. Postanova Velykoi' palaty Verhovnogo Sudu vid 26.11.2019 r. u spravi 910/20261/16 provadzhennja № 12-118gs19 [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated November 26, 2019 in case 910/20261/16, proceedings № 12-118gs19]. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86333859> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
20. Postanova Verhovnogo Sudu vid 24.02.2021 r. u spravi № 904/982/19 [Resolution of the Supreme Court dated February 24, 2021 in the case № 904/982/19]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95240657> (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].
21. Gospodars'kyj procesual'nyj kodeks Ukraïny vid 06.11.1991 r. [Economic Procedural Code of Ukraine dated November 6, 1991]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>. (data zvernennja 12.01.2023) [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 20.01.2023.

Прийнято до друку 10.03.2023.

Публікація онлайн 28.04.2023.